

Lamprecht, Arnošt; Čejka, Mirek

Nostratická teorie a její materiálové zdůvodnění

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1981, vol. 30, iss. A29, pp. [7]-20

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100401>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ARNOŠT LAMPRECHT—MIREK ČEJKA

NOSTRATICKÁ TEORIE A JEJÍ MATERIÁLOVÉ ZDŮVODNĚNÍ

V čísle A 27 (1979) našeho Sborníku prací se dva příspěvky týkaly závažné otázky příbuznosti jazykových rodin, a to článek Adolfa Erharta *Jak klasifikovat jazyky* (s. 21—33) a článek Mirka Čejky *Cesta k rekonstrukci nostratického slovníku a gramatiky* (s. 35—43). Oba články jsou významné svým obecným teoretickým zaměřením. Článek A. Erharta se přitom pohyboval v obecnější rovině a rozlišoval tři typy klasifikací: genealogickou, typologickou a geografickou (areální). Při genealogické klasifikaci autor zavádí na základě literatury vyšší jednotku než rodina, a to kmen. Indoevropské a uralské jazyky tvoří podle něho kmen. Tam, kde se neobejdeme bez mezistupně mezi kmenem a rodinou, by podle Erharta byl vhodný termín velkorodina, nižší než rodina by byla větev a pod ní popřípadě podskupina. Vyšší jednotka než kmen by mohl být velekmen. Mezistupeň mezi rodinou a větví by byla sekce. Je to důmyslná terminologická hierarchie; Erhart jí pak používá při klasifikaci jazyků světa založené na kombinaci hlediska areálního, genetického a zčásti i typologického. Ve většině makroareálů rozlišuje tři jazykové vrstvy: archaickou, primární a sekundární. V evropském makroareálu tvoří podle něho archaickou vrstvu tzv. jafetické (kavkazské) jazyky, primární vrstvu uralské jazyky a sekundární vrstvu jazyky indoevropské. Uralské a indoevropské jazyky tvoří spolu indouralský kmen. Obdobně postupuje autor v jiných makroareálech. Potud by bylo všechno v pořádku, kdyby ovšem teze o takovémto rozvržení jazyků byly podloženy jazykovým materiálem. Ale to v článku tak obecného charakteru patrně není dobře možné, takže tu jde výhradně o teze, které se čtenáři předkládají jako poučení o skutečném stavu. V poslední závěrečné části úvah o klasifikaci jazyků se Erhart dotýká příbuzenských vztahů mezi rodinami (kmeny) různých makroareálů. Připomíná tu mimo jiné nostratickou teorii V. M. Illiče-Svityče. Práví tu o ní, že jde o hypotézu nejlépe propracovanou, že se autor a jeho spolupracovníci i následovníci pokusili o stanovení hláskových respozů mezi příslušnými rodinami a o rekonstrukci nostratického fonologického systému. „Práce V. M. Illiče-Svityče (a dalších) imponují svou důkladností, znalostí materiálu a metodologickou čistotou. Objektivně jim lze vytknout snad jen jedno: pokoušejí se dokázat něco, co je prostě nedokazatelné, totiž genetickou sounáležitost jazyků, jejichž diferenciaci začala v době před minimálně 10 000 lety“ (s. 28). Dále Erhart praví, že za tak dlouhou dobu se jazyky změní k nepoznání, a to jak

po stránce fonologické, tak i lexikální a gramatické. Po stránce gramatické uvádí příklad angličtiny. V lexiku za 10 000 let se prý uchová méně než jedno procento základního slovního fondu, což jak ukážeme dále, neodpovídá skutečnosti. Nesprávný je dále podle autora a) předpoklad lineárního vývoje (s čímž souhlasíme, viz např. angličtinu, jazyk typicky smíšený, ale to nic nemění na faktu jejího genetického zařazení ke germánským jazykům!), b) dále je prý předčasné spojovat v jeden celek jazykové kmene, jejichž existence nebyla s konečnou platností prokázána (i to je do jisté míry pravda, ale k syntéze je někdy nutno přistupovat i dříve, aby se mohlo pokračovat úspěšněji v další analýze), c) rekonstruovaný hláskový systém je extrémně složitý (i to je pravda, ale je to vlastně první převodní systém hláskových responzí, nikoli skutečný fonologický systém; i v indoevropské jazykovědě se pracovalo a dosud pracuje s takovým převodním systémem, který se může skutečnému fonologickému systému pouze víceméně blížit; podle nás by např. převodní systém okluzív neměl vypadat $p - b - bh$, nýbrž $p' - p - b$, atd.).

V závěru svých námitek Erhart praví, že nostratická teorie „patří do kategorie těch umně zkonstruovaných domněnek, jež nelze ani s konečnou platností vyvrátit, ani učinit věrohodnějšími“. Sám pak praví, že skromnější domněnka o nostratickém jazykovém cyklu (v postupném vzájemném sřetězení jazykových rodin) by byla únosnější než postulát nostratického velekmene. Indoevropské jazyky podle Erharta tvořily v dávných dobách součást jazykového kmene (rodiny) X, k němuž příslušel také předek uralských jazyků. K tomuto kmeni X patřily i další jazyky, z nichž některé zanikly, jiné se podílely na formaci dalších (pozdějších) jazykových kmenů. Jeden z takových jazyků (bližší uralštině) byl komponentou (nebo substrátem) pozdějšího altajského kmene, jiný snad se podílel na formování drávidské rodiny. Na druhé straně snad existoval dávný jazykový kmen Y („jafetitský“). Jeho hlavním reliktem v historické době jsou kavkazské jazyky. Shody mezi pozdějšími rodinami indoevropskou a semitskou (semitohamitským kmenem?) jsou dány snad společnou „jafetitskou“ komponentou (substrátem?) obou jazykových rodin. Nejsou vyloučeny ani spojitosti mezi tímto kmenem Y a pozdějšími drávidskými jazyky („jafetitská“ elamština vykazuje nápadné shody s drávidštinou). Na druhé straně došlo patrně ke kontaktu jazyků kmene X s paleoasijskými jazyky (shody uralsko-paleoasijské) atd. atd. Podívejme se nyní, co na tyto hypotézy říká jazykový materiál citovaný do značné míry v článku M. Čejky *Cesta k rekonstrukci nostratického slovníku a gramatiky*, uveřejněném v citovaném čísle Sborníku prací, i v předcházejících statích autorů tohoto článku.

Nejstabilnějším jádrem jazyka jsou zájmena a gramatické elementy s nimi spojené, jakož i jiné formálně gramatické prvky. Zkontrolujme, zda jsou ve shodě s uvedeným Erhartovým předpokladem. Jazyky indoevropské, uralské, altajské zařadme podle Erharta do kmene X, jazyky kartvelské a semitohamitské do kmene Y, jazyky drávidské, o nichž byly řečeny protichůdné názory, označme malým x, y.

Nejdříve si uvedeme tabulku zájmen:

V naší tabulce jsme uvedli 10 zájmenných základů (popříp. 11, rozdělíme-li zájmenné základy 2. os. na dva), které procházejí přes 4—6 jazykových rodin, a to jak přes rodiny kmene X, tak i kmene Y. Zájmeno 1. os. sg. má dokonce i sufix nepřímého pádu -n, a to nejen v jazycích indoevropských, uralských a altajských (Erhartův kmen X), nýbrž i kartvelských (Erhartův „jafetitský“ kmen Y). Zájmeno 1. os. plur. *mā* prochází stejně jako zájmeno *mī* „co“ a zájmeno *ja* „jaký, který“ všech

Zájmeno	*	X			xy dráv.	Y		suma
		alt.	ural.	ide.		kartv.	sem.- ham.	
1. os. sg.	<i>mi</i>	<i>bi</i> (<i>min</i> Λ)	(<i>min</i> Λ)	<i>me</i> <i>mene</i>	—	<i>me/mi</i> (<i>men-</i>)	—	XY 4
1. os. pl. (1)	<i>mä</i>	<i>bä</i> (<i>mā-n</i>)	<i>mā/me</i>	<i>me-s</i> (* <i>me-n</i>)	<i>mā</i>	<i>m-</i>	<i>m(n)</i>	XY 6
1. os. pl. (2)	<i>nΛ</i>	—	—	<i>ne-/</i> <i>nō-</i>	<i>nām</i>	<i>naj</i> <i>n-</i>	<i>nahnu</i> <i>n-</i>	XY 4
2. os. sg.	<i>ti</i> <i>si</i>	<i>ti</i> <i>si</i>	<i>tī (tū)</i> —	<i>te</i> <i>s</i>	<i>ti</i> <i>is</i>	— <i>se-/s-</i>	<i>'an-tΛ</i> —	XY 5 XY 4 6
on(a) (živ.)	<i>šā</i>	? <i>s₁(ā)</i>	<i>šā</i>	<i>so-/</i> <i>sā-</i>	—	? <i>s₁-</i> ? <i>s</i>	<i>šΛ</i>	XY 3 (5)
to (neživ.)	<i>tā</i>	<i>t'ā</i>	<i>tā</i>	<i>to-/</i> <i>te-</i>	<i>tā</i>	? <i>te/</i> <i>tī-</i>	? <i>tΛ</i>	XY 5 (6)
ten (onen)	<i>NA</i>	—	<i>nΛ-</i>	<i>no-/</i> <i>ne-</i>	<i>nā</i>	<i>-n</i>	<i>n(j)</i>	XY 5
kdo	<i>Ko</i>	<i>k'a-/</i> <i>k'o-</i>	<i>ko-/</i> <i>ku-</i>	<i>k^wo-</i> <i>k^wi-</i>	—	—	<i>k(w)/</i> <i>g(w)</i>	XY 4
co	<i>mi-</i>	<i>mi-</i>	<i>mi-</i>	(<i>mo-</i>)	<i>mi</i>	<i>maj</i>	<i>m(j)</i>	XY 6
jaký, který	<i>ja-</i>	<i>ja-</i>	<i>jo-</i>	<i>jo-</i>	<i>ja-</i>	<i>ja-</i>	<i>ja/'aj</i>	XY 6

šest jazykových rodin (XY 6). Druhé zájmeno 1. os. plur. *nΛ* je ve čtyřech rodinách (XY 4), V. M. Illič-Svityč pokládá zájmeno *mä* „my“ za inkluzivní, *nΛ* „my“ za exkluzivní. (Materiál ukazuje, že *mä* je inkluzivní v kartvelských a čadských j. [semitoham. větev], exkluzivní v altajských; *nΛ* je exkluzivní v kartvelských a čadských, inkluzivní v drávidských.) A. Erhart ve svých důmyslných, umně zkonstruovaných a podle našeho soudu většinou i dosti pravděpodobných formách indoevropské deklinace ve své průkopnické knize *Studien zur indoeuropäischen Morphologie* (Brno 1970), o nichž pravil jeden z oponentů práce P. Trost, že je možno je přijmout buď jako celek, nebo stejně tak je i nepřijímat, považuje na rozdíl od V. M. Illiče-Svityče formy s *n*-ovým konsonantem, podle něho složené *NA-SA* „nōs“ (lat.), za inkluzivní, kdežto formy s *m*-ovým konsonantem za exkluzivní. Sami se nechceme zatím k této otázce vyjádřit, neboť nám není přesně známá argumentace V. M. Illiče-Svityče. Zájmeno *nΛ* není totiž zpracováno jako heslo a mluví se o něm jen v tabulkách a v rámci hesla *mä*. Význam se, jak bylo uvedeno, v různých jazykových rodinách různí, a dovoloval by tedy obojí interpretaci. Pro naše srovnávání však není tato otázka důležitá (*mä* má index XY 6, *nΛ* XY 4). Zájmeno 2. os. sg., chápeme-li je podle tabulky v 1. dílu Slovníku jako dvě varianty *ti/Si* jednoho základu, prochází rovněž všech šest jazykových rodin, rozdělíme-li je na základy dva, pak podoba *t*-ová je v pěti rodinách (XY 5), podoba *s*-ová ve čtyřech rodinách (XY 4), obě podoby vedle sebe pak ve třech rodinách.

Někdo by snad mohl namítat, že by v některých případech mohlo jít u zájmených základů, jako např. u zájmena *tā* „to“ (neživ.) nebo *NA* „ten, onen“

DEKLINACE

funkce	rekonstrukce	X			xy	Y		suma
		alt.	ural.	ide.	dráv.	kartv.	semitoham.	
nepřímý pád	-n	-n	-n	-(e)n	-(i)n	-n	*-n (kušit.)	XY 6(5)
příznakový přímý pád	-mA	-ba/-bā (přízn. urč. objekt)	-mΛ (urč. objekt)	-m (živ. objekt)	-m (příznak. objekt)	—	—	XY 4
pád subjektu a neurč. objektu	∅	∅	∅	∅ (hetero- klize)	∅	∅	—	XY 5
směrová částice (dativ—lativ)	KΛ	-kΛ	-kkΛ/-kΛ	?*ku (předl.)	-kkΛ/-kΛ	—	k(/q?)	XY 4(5)
lokativní částice (lokativ—ablativ)	da	-da/-dā -du/-dū (lokativ)	-da-dā (ablativ zájmen)	-D/eD (abl.)	-ttu/ttΛ (lokativ -ablativ)	-da (zájm.) -d/-ad (jména)	d (lokativ)	XY 6
lokativ. částice	na	-na	-na/-nā	en/n (prepozice i postpozice)	-n(Λ)	?nu, -n	-n	XY 6
plurál (život.)	-Na	-na/-nā	?-NΛ (plur. pose- siv. sufixů)	?*(me)-n (plur. slovesa)	—	-en/-n (pův. život.)	-ān (život.)	XY 4(5)
plurál (neživ.)	-tΛ	-t	-t (nom. akuz.)	—	—	-t (sufix ne- přímých pádů)	-dt (neživ.)	XY 4
plurál (nepřímý pád)	-jΛ	—	-j (nepř. pád)	-j (nepř. pád u zájmen)	—	—	-aj (nepřímý pád)	XY 3

o tzv. „elementární“ příbuznost. To nelze a priori vyloučit (srov. např. i *tcha* „on, to“ v čínštině), ale v jiných případech, jako u zájmena 1. os., které má i sufix nepřímého pádu *-n*, je to málo pravděpodobné; stejně tak je tomu i u zájmena *mä* v 1. os. plur., které se shoduje v konsonantu *m-* se zájmenem singulárovým. Zcela nepravděpodobná je pak elementární shoda celého systému zájmen, tak jak byl uveden. Jde tu podle našeho soudu o shodu genetickou.

Podíváme-li se pak na tabulku z hlediska kvantitativního, totiž kolik chybí v které rodině zájmenných základů, vidíme, že v indoevropských jazycích je doloženo všech 10 základů, v uralských 9 základů, v semitoam. 9 základů (příp. jen 8, nepočítáme-li příklad s otazníkem), v kartvelských 9 (příp. 7), v altajských 8 (příp. 7), v drávidských 7. Chybějící zájmenné základy v některých rodinách se vysvětlují tím, že byly nahrazeny jinými zájmeny, např. nostratické *Ko* „kdo“ v drávidských jazycích zájmenem *ja* „který, jaký“, v kartvelských a semitských pak zájmenem *mi* „co“. Toto zájmeno *mi* „co“ bylo naopak v indoevropských jazycích (v nichž je zachováno jen okrajově) nahrazeno zájmenem „kdo“ v podobě *kwi-* (srov. lat. *quid* a slovanské *čt*). Ovšem i tak je s podivem, kolik zájmenných základů se z nostratického období v jednotlivých rodinách zachovalo. A to jsme neuvedli v tabulce zájmena všechna! Vynechali jsme např. zájmena s laryngálou, tj. *'i/e*, *'a*, která procházejí rovněž všech šest jazykových rodin, protože jejich struktura po ztrátě laryngál není dnes tak přesvědčivě průhledná jako u ostatních zájmen, kde konsonant zůstal (a je tu při jednom fonému i větší nebezpečí elementární příbuznosti). Nicméně jsou tato zájmena v kombinaci s demonstrativem *NA* součástí dalších zájmen a zájmenných příslovcí, srov. např. slovan. *онъ* a lat. *enim*. Neuvedli jsme rovněž zájmeno *mu* „ten, on“, zachované v pěti rodinách (mimo drávidskou, v ide. jen v okrajových větvích).

Shody v zájmenech neukazují tedy žádné diference mezi předpokládaným kmenem X (indoevropsko-uralsko-altajským) a kmenem Y (jafetitsko-semitoamitským). Svědčí naopak o původní jednotě nostratických jazyků.

Podíváme se nyní na formálně gramatické elementy, které jsou nostratickým jazykům společné. Osvětlí to například tabulka deklinace:

Z této tabulky je patrné, že formant *-n* nepřímého pádu prochází evidentně přes pět jazykových rodin (kmene X i Y), okrajově je zachován i v šesté rodině v jazycích kušitských. Ve východních (ural., altaj., dráv.) se stal formou genitivu, v indoevropských a kartvelských se zachoval v reliktních paradigmatech (srov. lat. *femur* — gen. *fem-in-is*, slovan. gen. *me-ne*, v kartv. reliktně u zájmen). Suffix původního příznakového nepřímého pádu *mA* (*ma/mä*) prochází přes čtyři rodiny (ural., altaj., dráv. a ide.), v jednotlivých jazykových rodinách se pak významově specifikoval (viz cit. Čekův čl., s. 41—42). Není doložen v jazycích kartvelských a semitoamitských, neboť tam šel vývoj jiným směrem, jak je rovněž v slovníku připomenuto. Přes více jazykových rodin procházejí i lokativní částice *da* (XY 6), *na* (XY 6), směrová částice *KΛ* (XY 4) a dále sufixy množného čísla život. *-Na* (XY 4) a množ. čísla neživ. *-tΛ* (XÝ 4), jež nejsou doloženy v ide. a dráv. jazycích. Životný sufix plur. *-n* by se snad podle našeho názoru mohl skrývat v slovesné indoevropské příponě 1. os. plur. *me-n* (v řečtině), paralelní s *me-s* a *mo-s*, směrová částice *KΛ* může být v ide. předložce *ku* (> slov. *kъ*, íránské (sogdijské) *ku* [*kw*]). Suffix nepřímého pádu v plur. *-jΛ* je doložen ve třech rodinách (ural., ide. a semitoam.), srov. ide. *to-i-su* „těchž“ (proti slovan. gen. sg. *to-go*). Uvedených 8 sufixů spolu s nulovým ukazatelem pádu přímého tvoří značný relikť pádových ukazatelů nostra-

tického období a opět jako celek potvrzuje vzájemnou příbuznost jazykových rodin mezi sebou.

Pokud jde o zachování sufixů v jednotlivých rodinách, je všech 8 sufixů zachováno v uralských jazycích, 7 sufixů v altajských, 6 (příp. 7) v semitohamitských, 5 v indoevropských (se sufixem *-n* v 1. os. plur. *me-n* a s předložkou *ku* 7), 5 v drávidských a 5 v kartvelských.

V indoevropských jazycích bylo pak jádro tohoto systému přetvořeno tak, že bezsufixový nominativ životných jmen byl většinou opatřen determinujícím sufixem *-s* z nostratického zájmena *šA* „on, ona“ (s výjimkou *ā*-kmenů, kde přistoupila laryngála *H*). Stejný *s*-ový sufix jako v nominativu je podle Erharta i v genitivu. U neuter (pův. neživotných) zůstal nominativ v pův. bezsufixové podobě. Do nominativu plurálu se pak v ide. jazycích dostal jednak sufix nepřímých pádů *-i* z nostratického *-jA*, srov. řec. *toí líkoi*, lit. *vilkaí*, nebo *s*-ový sufix (podle Illiče-Svityče *SA* s kolektivním významem, podle Erharta *es*-ové rozšíření kořene; možná, že obojí je totožné).

V konjugaci jsou osobní přípony totožné se zájmennými základy, jak byly uvedeny v příslušné tabulce. Slušelo by k nim přidat i konc. pro 2. os. plur. *tā* „vy“, zachovanou v ural. *tā/te* a ide. *-te(s)* (srov. např. finské přípony v plur. 1. os. *-me*, 2. os. *-te*). V jednotlivých rodinách byly tyto zájmenné sufixy doplněny dalšími zájmennými příponami a jejich variantami, někdy společnými dvěma (i více rodinám); např. by bylo možno srovnávat *k*-ový sufix v 1. os. sg. v subjektivní maďarské konjugaci se sufixy s tzv. laryngálou v ide. jazycích (srov. např. lat. 1. os. na *-ō* < **-eHw*). Ale to již překračujeme materiál uvedený v dosud publikovaných dílech nostratického slovníku.

Konjugace se týkají také afixy slovesných rodů, modů a časů uvedené v přehledných tabulkách 1. dílu i v samém slovníku, např. v přehledných tabulkách afix kauzativu-deziderativu *sA* (v altaj., dráv., ide. a semitoham., XY 4), kauzativu-reflexivu *tA* (v altaj., ural., dráv., semitoham., XY 4), media-reflexiva (v ide. terminativu) *nA* (ve všech 6 rodinách), dále v slovníku uvedený sufix frekventativu a iterativu *-či* (ide. *-sk-*, ural. *-če-*, alt. *-či*), sufix optativu *-jE* (ide., altaj. a snad i dráv.), částice pro označení minulého času *Hi* (ide. *H'e*, ural. *-i-*, dráv. *-i-*, kartvel. *-di*, dráv. *-t/t-*, altaj. *-di* a snad i ide. sufix *-da* v germánském préteriu slabých sloves). I když leccos může být opraveno, zrušeno a doplněno, platí o konjugaci totéž, co bylo řečeno o deklinaci.

Přicházíme ke shodám slovtvorným. Je to především zdrobňovací sufix *-ka*, procházející přes 5 jazykových rodin (XY, bez semitoham.), zdrobňovací a hypokoristický sufix *-jA*, vyskytující se rovněž v 5 rodinách (XY, bez dráv.), sufix deverbativních a denominativních adjektiv *-lA* (XY ve všech 6 rodinách, viz Čejka, s. 42), široce vztahový afix *mA* (XY rovněž ve všech 6 rodinách, viz Čejka, s. 42), afix deverbativních substantiv a adjektiv (příčestí) *na* (XY ve všech 6 rodinách) atd.

Shody v gramatických a formálních elementech je třeba doplnit i shodami v částicích, a to jak přímo ze samého slovníku, tak i z přehledných tabulek 1. dílu slovníku; jsou to např. záporná částice *mā* (semitoham., kartvel., ide., dráv., altaj.; XY 5), částice kategorického záporu *'älä* (semitoham., ural., dráv., a snad i altaj., kartvel., ide.; XY 3 (6)), zápor. částice *ne* (ide., ural., kartvel., semitoham.; XY 4), postpozitivní zesilovací a spojovací částice *k(o)* (XY 5, alt. *-ka*, ural. *-ka*, ide. *k^we*, kartv. *kwe*, semitoham. *k^w*), zesilující a spojující částice *daHA* (altaj., ide., kartvel., semitoham.; XY 4) atd.

Tyto shody v gramatických a jiných formálních elementech jsou výrazně podtrženy i shodami v pojmenovací části slovní zásoby. Uvedme nejdříve jako příklad tabulku slov označujících děje (pozdější slovesa):

Z tabulky je patrné, že ze 30 uvedených dějových slov (sloves) jich 19 prochází čtyřmi a více rodinami, pravděpodobně ve 4 a více rodinách se vyskytuje dalších 9 sloves a jen 2 slovesa jsou zastoupena pouze ve 3 rodinách, a to 'itā „jíst“ (alt., ide., semitoham.) a gūpA „hýbat (se)“ (alt., ide., semitoham.). I tato dvě slovesa jsou však přesvědčivým dokladem (stejně jako některé neuvedené shody jen dvoustanné, např. Laga „ložit, klást“ [ide. -kartvel.] nebo další shody vícestranné, které jsme neuvedli). Pokud jde o jednotlivé jazykové rodiny, je z uvedených 30 sloves v indoevropských jazycích dochováno 27 (+ 1 nejistý doklad), v semitohamitských jazycích 26 (+2), v drávidských 19 (+5), v uralských 18 (+3) v altajských 17 (+5) a v kartvelských 12 (+4).

Menší počet v kartvelských jazycích je patrně dán malým rozsahem této rodiny, takže pravděpodobnost zachování slova je menší, ve třech jazykových rodinách (ural., dráv., altaj.) jsou prakticky zachovány dvě třetiny celkového počtu (přihlédneme-li zčásti i k příkladům nejistým), v indoevropské a semitohamitské pak 90 % pův. stavu. I to svědčí o tom, že shody indoevropsko-semitohamitské nejsou dány nějakou „jafetitskou komponentou“, nýbrž vyplývají podobně jako shody u zájmen a formálně gramatických elementů z nostratického východiska.

A tak bychom mohli uvádět tabulky z ostatních částí slovní zásoby. Místo tabulek tu uvedeme nostratickou rekonstruovanou podobu slova (kořene) a v závorce rodinu, v nichž je slovo zachováno. Slova uvedeme podle sémantických okruhů:

a) části těla: kapA „hlava“ (semitoham., kartv., ide.) HuKa „oko, vidět“ (ide., altaj., ?semitoham.) kErdA „hrud, srdce“ (kartv., ide.) Karb(i) „vnitřnosti“ (semitoham., ide., dráv., alt., ?kartv.), gāti „ruka“ (ide., dráv., ural., ?semitoham.), gurA „hrdlo, hltat“ (semitoham., ural., dráv., ?ide., ?kartvel.), p'oqqa/p'odqa „bedro“ (semitoham., ide., ural., ?alt., ?kartv.), p'adA „chodidlo, noha“ (altaj., dráv., ide., ?semitoham.), Homsa „maso“ (ide., ural., ?dráv., ?semitoham.).

b) člověk a příbuzenstvo: mänA „muž“ (semitoham., ide., ural., dráv.), küni „žena“ (semitoham., ide., altaj.), kälU „příbuzná“ (semitoham., ide., ural., dráv., altaj., ?kartv.; srov. stě. zelva), bArA „dítě (semitoham., ide., ?kartv.), Kūlä „obščina, tlupa, rod“ (semitoham., ide., ural., altaj., ?dráv.); nimi „jméno“ (ide., ural., ?semitoham.).

c) příroda: wete „voda“ (ide., altaj., ural., dráv.), 'EKu „voda, řeka“ (ide., semitoham., ?dráv.), mātā „vláha, jezero, moře“ (semitoham., kartv., ide., dráv., altaj.), diqa „země“ (ide., kartv.), KarA „skála“ (semitoham., ide., dráv., ?kartv., ?alt.), burHA „prach, spraš“ (semitoham., ural., dráv., altaj., ?kartv.), burA „bouře (sněhová, písečná)“ (ide., ural., altaj., ?semitoham.), mAIA „hora“ (ide., dráv.), berg(i) „vysoký, hora, břeh“ (semitoham., ide., ural., ?kartv., ?dráv.), Lamd(i) „nížina, lad“ (ide., ural.), LaHm(u) „bláto, bažina, jezero“ (ide., ural., alt., ?kartv.), ge/Hr/a „a jitrní záře“ (semitoham., ide., alt.), gUrA „žhavé uhlí“ (semitoham., ide., ?alt.), KírA „jinovatka“ (ide., ural., altaj., semitoham.).

d) příroda živá: KūjnA „vlk, pes“ (ide., ural., ?semitoham., ?altaj.), LuKA „malá šelma, rys“ (kartv., ide., ural., alt.), 'ili „jelen“ (semitoham., ide., dráv., alt.), kalA „ryba“ (semitoham., ural., altaj.), diqa „ryba“ (semitoham., ide., altaj.), karA/kurA „jeřáb“ (ide., ural., dráv., ?altaj., ?semitoham.) KorA „červ, hrýzť“ (ide., altaj.), KerA „roh“ (semitoham., ide., ?kartv., ?ural.) Kāp'ā „tlapa,

Děje

Slovo dějové	X			xy dráv.	Y		suma	
	alt.	ural.	ide.		kartv.	semito- ham		
být na místě	'eSA	—	es'A	h'es	—	?s-	'jš/jt	XY 3 (4)
jít	'eja	ī-	?je(γ)-	h'ei	ej-	—	'j	XY 3 (4)
zůstávat	mAnA	?mānā	—	men-	man-	?men-a	mn	XY 3 (5)
žít	'elA	ēl	elā-	—	il/(el)	?er-/el-	'j(l)	XY 4 (5)
jíst	'itā	idā	—	h'ed	—	—	t(j)'/jt	XY 3
uchopovat brát	kaba/ kapa	k'aba/ k'apa	kappa	ghabh/ kap	kavv/ kapp	kḅ-	qb	XY 6
uchopovat brát, nést	kamu	kamu-	kama-lA	gem-	kamA	—	km	XY 5
klást	dA'A	?dā-	?teke	dheh'-	?tikl-	d-	d'-	XY 3 (6)
hýbat (se)	gūpA	gūba/ gōba	—	gheub-	—	—	g(w)b/ k(w)p	XY 3
myslit	manu	—	man/ monA	men-	?manA	—	mn-	XY 3 (4)
znát	KENA	?kōn(ā)	—	genh ^w / gneh ^w	—	gen	k(j)n	XY 3 (4)
stavět splétat	kadA	—	—	ket-	kaṭ-	ked-	qd-	XY 4
řezat sekát	čarA	?čari	—	?(s)ker-	car-	čer-/čar-	tr	XY 3 (5)
štípat	calu	čalu	s'ale	(s)kel-	cal-	cel-	sl-	XY 6
řezat (kosit)	kāčā	k'āsā	kāčA kečā	k'es-	?kacc-	kac₁-	qš	XY 5 (6)
vrtat	bura	bura	pura	bher-	?pōr-	?br(u)	b(w)r	XY 4 (6)
lámat	bičA	—	—	plis-	pīc-	bič-	bš-/bd-	XY 4
drobit	murA	murA/ morA	mura/ mora	mer-	murA-/ murA-	?mur-in	m(w)r	XY 5 (6)
svazovat	čarA	k'ārA	kārA	k'er-	kar-	čar-/čer-	?kr-	XY 5 (6)
plést	pun(j)a	—	pun(j)a	(s)pen	puṇA/ pina	—	pn	XY 4
rvát (párat)	p'āf(a)	p'ōtū	pārā	(s)per	pari-/ pāri-	p₁r-ec/ p₁rič-	(p)r	XY 6
třást (se)	pelHi	pēli	pele	pelH-/ pleH-	?pīrA	—	—	Xy 4
kypět vrít	bura	—	pura/ pora	bhreu-	pur-	—	?br-	Xy(Y)3(4)
téci	guru	ūRu	—	—	ūr-	grwar-	gur	XY 4
mýt	mucA	—	muške-	mesg-	muc(c)-	—	m(w)š	XY 4
blyskat se	balqa	balkA	?palkA	bhelg- bhleg-	—	bercq	brq	XY 4 (5)
třpytit (se)	čajha	—	šājā	sk'eh-	cāj-	—	s(j)h	XY 4
rozpadat (se)	Herā	ārū	erā-	Her-	īr(a)-/ er-	—	—	Xy 4
bolet umírat	m(ā)rA	?mer	m(e)rA	mer-	—	—	mr	XY 3 (4)

kopyto“ (semitoham., ide., ural.), *marja* „bobule“ (kartvel., ide., ural., ?altaj.), *Karä* „kůra“ (semitoham., ide., ural., altaj., ?kartv.), *gara* „trn, větev“ (ide., ural., dráv., alt.), *cujsa* „osten, trn“ (kartvel., ide., alt., ?dráv.), *bol'i* „list, růsti“ (semitoham., ide., dráv., ?kartvel.), *kanpa* „výrůstek, houba“ (semitoham., ide., ural.).

e) vlastnosti: *wol(a)* „veliký“ (ide., ural., dráv., alt., ?semitoham.), *biča* „malý“ (ural., dráv., altaj.), *ḱŪṭA* „malý“ (semitoham., kartv., dráv.), *KUrA* „krátký“ (semitoham., dráv., alt., ?ide.), *berg(i)* „vysoký“, hora, břeh“ (semitoham., ide., ural., ?kartv., ? dráv.), *ḡuba* „hluboký“ (ide., ural., altaj., kartvel., dráv., semitoham.), *Kola* „kulatý“ (semitoham., kartv., ide., alt., ?ural., ?dráv.), *lap'a*, plochý“ (ide., ural., alt., ?semitoham.), *lip'a* „lepkavý“ (semitoham., kartv., ide., ural. dráv., altaj.), *gü(t)hu* „hladký, lesklý“ (semitoham., ide., ural., alt., ?kartv.) *bor'a* „hnědý“ (ide., altaj.), *Kar/ä* „černý“ (ide., dráv., altaj.), *Umal* „temný“ (ide., altaj., ural., semitoham.), *bongä* „tlustý, nadouvat se“ (ide., ural., dráv., ?alt.), *manga* „silný, mocný“ (semitoham., alt., ?kartv., ide.), *lejna* „slabý, měkký“ (semitoham., ural., ide.; srov. srbocharv. *linjati* „chudnout“), *narA* „mladý, jary“ (semitoham., ide., ural., dráv., altaj.),

f) prostorové vztahy: **p'erä* „okraj“ (alt., ural., dráv., ide., kartv., semitoham.), **HantA* „přední část“ (alt., ide., semitoham.), *gop'a* „prázdný, pustý“ (semitoham., ide., ural., altaj., ?kartvel.) atd.

Jak je vidět, ostatní slovní zásoby vytváří jisté sémantické okruhy a jednotlivá slova námi uvedená se vyskytují (až na malé výjimky) ve více rodinách, a to jak postulovaného kmene X (ide., ural., altaj.), tak i kmene Y (semitoham., kartv.). Počet evidentních shod indoevropsko-semitohamitských překračuje i v těchto pojmenovacích částech slovní zásoby (mimo slovesa) daleko počet 30.

Celkový počet shod mezi jazykovými rodinami pouze na základě hesel obou dílů slovníku byl uveden v citované Čejkové článku v názorném diagramu. Z něho vyplývá, že počet shod mezi čtyřmi velikými rodinami osciluje okolo čísla 100 (z celkového počtu 353 položek); a to shody:

indoevropsko-semitohamitské	110
indoevropsko-uralské	105
uralsko-altajské	105
indoevropsko-altajské	95
semitohamitsko-altajské	90

Shody drávidské rodiny s ostatními se pohybují mezi 70—80:

drávidsko-uralské	80
drávidsko-indoevropské	80
drávidsko-semitohamitské	80
drávidsko-altajské	70

Na stejné úrovni jsou i shody semitsko-uralské 75.

Malá kartvelská rodina nemohla zachovat tolik slov jako velké rodiny s mnoha jazyky. Počty shod s ostatními rodinami se proto pohybují v rozmezí od 40 do 55, a to

kartvelsko-indoevropské	55
kartvelsko-semitohamitské	50
kartvelsko-altajské	50
kartvelsko-drávidské	40
kartvelsko-uralské	40

Nejméně je tedy shod kartvelsko-uralských; projevují se však i v jádru jazykového materiálu, tj. v zájmenech (6—8), v deklinačních sufixech (4—5), v slovtvorných afixech (5) a v některých částicích, tedy v těch jazykových prostředcích, které se zpravidla nepřejímají.

Zajímavé by bylo zjištění, kolik asi slov se dochovalo z nostratického období do nových jazyků, například do češtiny. Jsou to tato slova (v závorce číslo hesla slovníku): *bráti* (8 *bari*), *břeh* (9 *bergi*), *běhat* (15 *bok/a/*), *být* (19 *buHi*), *chvojí* (34 *cujha*), *štípat* (41 *čap'a*), *čítí*, slov. *čujem* (43 *čuHΛ*), *střici*, *střežit* (56 *čiru*), *stlát* (58 *ČalHa*), *duha* (63 *danga*), *země* (69 *diqΛ* > ide. *d'ghem-*), *dít* se (75 *dΛ^Λ*), *dávat* (76 *dΛwΛ*), *záře* (82 *gEhra*), *hladký* (84 *gilhu*), *hýbat* (*se*) (92 *gipΛ*), *zvěř* (93 *güjRä*), *hlava* (94 *gUla*), *hořet* (95 *gUrΛ*), *oheň* (106 *Henka*), *rozbořit* (107 *Herä*), *ostrý* (113 *HoKi*), *maso* (114 *Homsa*), *oko* (118 *HuKa*), *on* (121 'a + 333 *NA*), *jít* (10 'eja), *jsem* (132 'esA), *jmu* (133 'EmΛ), *jelen* (135 'ili), *jíst* (136 'itä), *jaký* (142 *ja*), (*po*) *jasr* > *pás* (143 *jaHU*), *holý* (156 *ka'Λ*), *žmu*, *ždímám* (157 *kamu*), *houba* (158 *kanpΛ*), *žvátí*, *žvýkati* (160 *käjwΛ*), *znát* (163 *KENΛ*), *živý* (168 *kojHa*), *žena* (178 *küni*), *hasnout* (185 *KuPsa*) (*u*) *chopit* (190 *kaba/kapa*), *kotec* (192 *kadΛ*), *kopat* (193 *KaHP*), *kosit* (196 *kääü*), *srdce* (200 *kErdΛ*), *kolo* (202 *kol'Λ*), (*za*) *čnu* (211 *KanΛ*), *černý* (213 *Kar/ä/*), *střevo* (214 *Karb/i/*), *kůra* (217 *Kafä*), *česat* (218 *KašΛ*), *kost* (219 *KaSΛ*), *kopyto* (222 *Käp'ä*), *sláma* (228 *Kila*), *kdo* (232 *Ko*), (*po*) *koj* (233 *Koja*), *červ* (234 *KorΛ*), *krev* (237 *KurΛ*), *suka* „psice“ (238 *KüjnA*), *čel(ed)* (239 *Külä*), *koš* (241 *KUcΛ*), *krátký* (244 *KurΛ*), *lepkavý* (252 *lip'a*), *lomit* (254 *Vama*), *lop(ata)* (256 *lapa*), (*ob*) *louk* (260 *lonKa*), *lado*, *ladem* (264 *Lamd/i/*), *lít* (267 *Lj/ä/jΛ*), *lupen* (268 *Lop'a*), *libý* (269 *LubΛ*), *rys* (270 *LukΛ*), *ležet*, *ložit* (271 *LΛga*), *mnoho* (280 *manga*), (*po*) *mníti* (281 *manu*), *my* (289 *mä*), *mleziwo* (291 *mälgi*), *muž* (292 *mänΛ*), *mřít* (293 *m/ä/rΛ*), *moře* (294 *määü*), *mýt* (298 *mEwΛ*), *mne* „já“ (299 *mänΛ*), *mlít* (302 *moLΛ*), *mrva* (310 *murΛ*), *mysl* (311 *mUdΛ*), *motýl* (312 *mΛΛ*), *jméno* (317 *nimi*), *jaro* (318 *na'ra*) *nůž* (334 *NEgΛ*), *nyní* (335 *NügΛ*), *bláto* (336 *palΛ*), *plašiti* (337 *pelHi*), *blecha* (338 *pülčΛ(qΛ)*), *páratí* (339 *p'är/a/*), *bedro* (341 *p'odqa*), *tepat* (349 *řaph/a/*), *veliký* (350 *wol(a)*). K nim je třeba připočíst i stě. *zelva* „bratrova žena“ (162 *kälU*), vyskytující se ve slovenštině a v našich východnějších dialektech. Je to celkem 97 slov (z 353, a to bez sufixů; s nimi by to značně přesahovalo počet 100). Kdybychom připočetli i slova uvedená v tabulkách 1. dílu, bylo by to asi 110 slov bez sufixů (srov. *ty*, *ten*, *nás*, *voda*, *sníh*, *pnu*, *pálím*, *dávám*, *slýším*, *peču*, *sytý*, *temný*, *půl aj.*). Je to dostatečný počet, odporující Erhartovu tvrzení, že se za 10 000 let v lexiku zachová ze základního fondu méně než 1 % slov. Vždyť i ze standardního Swadeshova seznamu o 100 lexikálních jednotkách se do češtiny dochovalo 24 ± 1 nostratických základů. Srovn.: nostr. *mi* — č. *m(ne)* (neúplná korespondence), *ti/si* — *ty/-š*, *mä* — *my*, *tä* — *ten(to)*, *?a* — *on(en)* (nejisté), *Ko* — *kdo*, *nΛ* — *ne*, *wol(a)* — *velký*, *küni* — *žena*; *mänΛ* — *muž*, *Kafä* — *kůra*, *Homsa* — *maso*, ? *KurΛ* — *krev* (nejisté), *KaSΛ* — *kost*, *HuKa* — *oko*, *kErdΛ* — *srdce*, *'itä* — *jíst*, *kENΛ* — *znát*, *m(ä)rΛ* — (*ze*) *mřít*, *'ejΛ* — *jít*, *LΛga* — *ležet*, *tΛ* — *dáti*, *wete* — *voda*, *Kar(ä)* — *černý*, *gurΛ* — *horký*, *nimi* — *jméno*. Použijeme-li Swadeshova vzorce pro výpočet časového úseku mezi dvěma body na časové ose vývoje jednoho jazyka a je-li pozdější časový bod $t_1 = 0$ (přítomnost), pak s pomocí vzorce $t_2 = \log C : \log r$ (kde C je množství lexikálních jednotek zachovaných v době t_1 ze základního slovníku jazyka doby t_2 vyjádřené procentuálně desetinným zlomkem $C \leq 1$; a kde r je empirická konstanta odpovídající stálé rychlosti rozpadu základního slovníku, $r = 0,864$) zjistíme, že za

10 000 let se v jazyce uchová ze 100 lexikálních jednotek slovníkového jádra přibližně 23 slov, tj. 23 % (tedy značně více, než uvádí Erhart). Dochovaných 24 ± 1 nostratických základů v češtině by tedy svědčilo o časové hloubce zhruba 9 500 let jazykového vývoje z nostratického stadia. Dosadíme-li do Swadeshova vzorce pro výpočet časové hloubky divergence dvou příbuzných jazyků $t = \log C : 2 \log r$, $t = 10$ (tj. 10 000 let, o nichž mluví Erhart), dospějeme k 5—6 % příbuzných lexikálních jednotek; časové hloubce 8 000 let analogicky odpovídá asi 10—9 slov. Pokusili jsme se srovnat češtinu s několika jazyky z různých jazykových rodin nostratické velkorodiny a Swadeshovou metodou jsme dospěli k docela přijatelným údajům o časové hloubce divergence:

Srovnávané jazyky	Počet příbuzných lexikálních jednotek	Přibližná časová hloubka v letech
čeština—finština	9	8 000
čeština—mongolština	8	8 500
čeština—gruzínština	6	9 500
čeština—arabština	5	10 000
čeština—tamilština	5	10 000

Z našeho rozboru vyplývá, že shody mezi nostratickými jazyky nejsou ve svém základním jádru kontaktového charakteru a že se týkají i těch složek jazyka, které jsou čistě formálního charakteru (gramatické sufixy a formanty, zájmena, částice) a u nichž je minimální pravděpodobnost vzájemného přejetí. Nelze ovšem vyloučit, že některé shody z ostatních vrstev slovní zásoby (zejména substantivního charakteru), jsou kontaktové povahy, že tedy může jít o stará přejetí. Těchto případů je však zřejmě jen menší počet. Některé indoevropsko-semitohamitské shody tohoto druhu vyloučil už Illič-Svityč. Jde patrně o slova pro býka, krávu, kozu, ovci, pole, pluh, jedlé rostliny, zrno, obilí, žernov, víno, pivo, med a medovinu, dvůr a vrata, klíč, loď, sekeru, obchodování, oběť, hvězdu, božstvo a démona, sedmičku, manželský svazek a pána.

Plně uznáváme námitku, že inventář fonémů předpokládaného nostratického jazykového společenství je mimořádně bohatý. Jde tu však zřejmě o první převodní systém umožňující srovnávání, nikoli o rekonstrukci skutečného fonologického systému. Ostatně i v ide. jazykovědě se pracuje, jak jsme uvedli, spíše s převodním systémem (srov. triády typu *p-b-bh*) než s rekonstrukcí fonologického systému skutečného. V první etapě nostratického bádání bylo nutno předpokládat raději větší množství převodních symbolů, aby se zamezila libovůle při srovnávání. Promítly se tak předpokládané rekonstruované podoby jednotlivých prajazyků do nostratického vývojového předstupu. Úkolem dalšího bádání bude pak redukce počtu těchto rekonstruovaných podob. Už nyní se podařilo redukovat převodní konstrukt λ . Cestu k redukci laryngálních a postvelárních fonémů naznačuje náš badatel v semitohamitských jazycích K. Petráček. Ten pokládá laryngály za tzv. přechodové hlásky (glajdy), které se mohou pohybovat ve vývoji buď směrem k vokálům, nebo ke konsonantům. Srov. Petráčekovo schéma:

vokál	semivokál	glajd (H)	likvida	konsonant
<i>a i u</i>	<i>w (ū) u</i>	glotály ' <i>h</i>	<i>r l</i>	postveláry <i>ǵ ħ q</i>
<i>ā ī ū</i>	<i>j (ī) i</i>	faryngály ' <i>h</i>	likvidy	veláry <i>k g</i> a jiné

Vývoj ke konsonantům jde podle Petráčka takto:

H	SV-L	K	K
laryngály	→ SV-L	→ postveláry	→ veláry
' h ħ '	w j r n	g ħ q etc.	g h x etc.

Je-li tomu tak, bylo by možno další postupnou redukcí snížit počty laryngál a postvelár v rekonstruovaných systémech jednotlivých jazykových rodin patřících k nostratické velkorodině a redukovat tak i jejich počty v nostratickém období. Obdobně by další bádání mohlo v jednotlivých rodinách snížit z hlediska nostratické velkorodiny počty sykavek a afrikát, neboť i zde totiž může jít o inovace v jednotlivých rodinách, které nelze a ani není třeba promítat do staršího období. Tím by se bylo možno i z hlediska celkové struktury přiblížit k pravděpodobnému nostratickému fonologickému systému.

Ale i za dnešního stavu poznání nám mohou nostratické výzkumy pomoci při objasňování prajazykové situace v jednotlivých rodinách. Ukázali jsme na význam nostratického studia pro rekonstrukci indoevropských okluzív, pro potvrzení tří řad velár, a tím i tří řad tzv. ide. laryngál. Místo ide. triád *p-b-bh*, *t-d-dh* atd. jsme navrhli na základě srovnání s jinými rodinami patřícími do nostratické velkorodiny triády *p'-p-b*, *t'-t-d*, které mají i vnitřní systémovou oporu indoevropskou. Vnější srovnání pak vypadá v řadě *t'-t-d* (dříve *t-d-dh*) takto:

nostrat.	semitoham.	kartv.	ide.	ural.	dráv.	altaj.
t	t(t)	t	t'	t/θ	t/t(t)	t'/t
t	t	t	t	t	t/t(t)	t/d
d	d	d	d	t/ð	t/t(t)	d/d

Je vidět, že předpoklad výchozí triády *t'-t-d* lépe odpovídá situaci v jiných rodinách než dříve rekonstruovaná triáda *t-d-dh*. Má i své vnitřní systémové potvrzení v řeckém *th-t-d* a lépe se z něho vykládá vývoj v řečtině, latině, germánských jazycích, arménštině a lépe se dá pochopit situace v chetitštině, tocharštině aj. I keltské *athair* „otec“ a *bráthir* „bratr“ je možno snáze vyvodit ze staršího *p'at'er* (a to z *p'oter*) a *brat'er* než z doposud předpokládaného *pater* a *bhräter*. Indoevropské tři řady velár jsou pak potvrzeny tím, že *k'* je před nostratickým *i*, *e*, *ä*, *k* před nostratickým *a* a *k^w* před nostratickým *u*, *ü*, srov. nostr. *kENA* „znáti“, kde je ide. *k* (podle starého pojetí *g*), *kamu* „uchopovati“, kde je ide. *k* (podle starého pojetí *g*), a *kilni* „žena“ (gót. *qinō*), kde je *k^w* (dříve *g^w*). Tím jsou systémově potvrzeny i tři ide. „laryngály“ *H'*, *H̄*, *H^w* (vlastně velární spiranty), vzniklé splynutím předpokládaných nostratických laryngál, a diferencované podobně jako veláry před původními nostr. vokály. To vše potvrzuje užitečnost a potřebnost nostratických bádání.

Shrnutí

Z našich výkladů vyplynulo, že shody mezi jazykovými rodinami tvořícími nostratickou velkorodinu se týkají nejen běžné pojmenovací složky slovní zásoby, nýbrž i jejich elementárních složek, totiž zájmen a gramatických elementů, tedy těch složek jazyka, u nichž je možnost přejetí minimální. Tabulky 10 zájmených

základů a 8 deklinačních sufixů (formantů), dále uvedené příklady vybraných slovtvorných sufixů a částic, z pojmenovacích druhů slov pak tabulka lexikálních jednotek označujících děje i ostatní slova vybraná podle sémantických okruhů mohou být dostatečným důkazem, že v nostratické teorii jde o genetické společenství, nikoli o nějaké jevy kontaktového charakteru. Rovněž nejsou zanedbatelné celkové počty shod mezi jednotlivými jazykovými rodinami (ide. — semitoham. 110, ide. — ural. 105, ural. — altaj. 105, ide. — altaj. 95, semitoham. — altaj. 90, dráv. — ural. 80, dráv. — ide. 80, dráv. — semitoham. 80, semitoham. — ural. 75 atd.). Ba není zanedbatelný ani počet slov, který se dochoval z nostratického období v některých jazycích, jako např. v češtině, do dnešního dne. Je to z 253 slov uvedených v heslech slovníku 97 lex. jednotek (bez sufixů). Připočteme-li i slova z tabulek, zachovalo se v češtině z nostratického slovníku asi 110 jednotek — což je počet úctyhodný.

Nostratická teorie není tedy podle nás žádná fikce. Nepokládáme proto za správné tvrzení, že práce V. M. Illiče-Svityče a jeho spolupracovníků „se pokoušejí dokázat něco, co je prostě nedokazatelné“. Kdo toto tvrdí, měl by nejdříve vyvrátit materiálové shody (a to i v gramatických a jiných formálních elementech). Nejde tu také o jazykový cyklus vyplývající z jevů kontaktového charakteru. Shody (i formálního charakteru) procházejí — jak jsme ukázali — postulovaným kmenem X (indoevropsko-uralsko-altajským) i Y (kartvelsko-semitohamitským). Jde tedy podle našeho soudu jednoznačně o příbuznost genetickou. Že tato teorie má velký význam i pro další bádání v jednotlivých rodinách, jsme se pokusili ukázat na příkladu rodiny indoevropské.

* * *

Můžeme skončit slovy V. M. Illiče-Svityče, formulovanými před více než 10 lety v poznámce na str. 40—41 prvního dílu *Opytu sravnenija nostratičeskich jazykov*: „Je zajímavé, že v této době (tj. v 19. stol. a v dvacátých a třicátých letech 20. stol.) se propracování otázek vnějšího srovnávání téměř vůbec nezúčastnili indoeuropeisté (s výjimkou H. Pedersena). [...] Myšlenka o nedokazatelnosti příbuzenských svazků indoevropského prajazyka s jinými jazykovými rodinami se v indoeuropeistice zakořenila tak houževnatě, že badatelé, kteří přece jen věnovali pozornost faktům vnějšího srovnávání, snažili se obyčejně nahradit tradiční komparatistickou koncepcí hypotézou o „míšení“ jazyků nebo o konvergentním vývoji a způsobem tomu odpovídajícím formulovali i své závěry: indoevropský jazyk jako výsledek splynutí komponentů uralského a „kavkazského“ nebo středomořského, nebo jako přechodový článek v řetězu nepříbuzných jazyků — od altajského a uralského ke kavkazskému a semitohamitskému; indoevropsko-uralské a indoevropsko-semitohamitské vztahy [interpretovali] jako výsledek konvergentního vývoje. Ukázalo se, že tyto pokusy byly neproduktivní a že nebyly s to vyvést indoeuropeistiku ze slepé uličky nekonečné rozmanitých a do různého stupně nedokazatelných interpretací faktů založených výhradně na indoevropském materiálu.“

Tato pravdivá slova platí bohužel dodnes. Prorazit cestu vědeckého pokroku není snadné, i když je již řada významných vědců, jako je např. V. Skalička, F. Kopečný aj., z cizích pak např. B. Collinder, I. E. Rasmussen aj., kteří s novými myšlenkami souhlasí; někteří z nich je již ve svých pracích také

uplatňují. Náš článek názorným srovnáním a rozbořem jazykového materiálu i naznačením nových interpretačních možností k těmto novým pohledům rovněž přispívá a snaží se tak přesvědčit i dosavadní houževnaté skeptiky.

LITERATURA

- V. M. Illič-Svityč, *Opyt sravnenija nostratičeskich jazykov. Vvedenije. Sravnitel'nyj slovar' (b—K)*. Moskva 1971 (tam další rozsáhlá literatura).
- V. M. Illič-Svityč, *Opyt sravnenija nostratičeskich jazykov. Sravnitel'nyj slovar' (l—ž). Ukazateli*. Moskva 1976.
- V. M. Illič-Svityč, *Drevnejšie indojevropejsko-semitskije jazykovyje kontakty*. In: *Problemy indojevropejskogo jazykoznanija*. Moskva 1964, str. 3—12.
- M. Čejka—A. Lamprecht, *K otázce vzniku a diferenciacie slovanských jazyků*. SPFFBU A 11 (1963), s. 5—20 (tam i o vztazích indoevropsko-uralských a indoevropsko-altajských).
- A. Erhart—A. Lamprecht, *K otázce vztahů indoevropských jazyků k jiným jazykovým rodinám*. SaS 28, 1967, s. 385—393 (rovněž s další literaturou).
- A. Lamprecht—M. Čejka, *Zamyšlení nad příbuzností jazykových rodin a nad slovníkem nostratických jazyků V. M. Illiče-Svityče*. SPFFBU A 22/23 (1975), s. 221—234.
- I. E. Rasmussen, *Haeretica Indogermanica*. København 1974 (tam další literatura).
- A. Lamprecht—M. Čejka, *Indoevropské jazyky a nostratická teorie V. M. Illiče-Svityče*, SaS 36, 1975, s. 62—69.
- A. Lamprecht—M. Čejka, *Pokrok v poznání předindoevropské jazykové situace*. SaS 38, 1977, s. 344—347.
- A. Lamprecht, *Der indoeuropäische Konsonantismus im Lichte der nostratischen Theorie*. SPFFBU A 24 (1976), s. 17—26 (tam další literatura).
- A. Lamprecht, *Indoevropské okluzívy a nostratická teorie (se zřetím k situaci v germánských jazycích, latíně a řečtině)*. SaS 39, 1978, s. 304—307.
- A. Erhart, *Jak klasifikovat jazyky*. SPFFBU A 27 (1979), s. 21—33 (tam další literatura).
- M. Čejka, *Cesta k rekonstrukci nostratického slovníku a gramatiky*. SPFFBU A 27 (1979), s. 35—43.

COMPARATIVE LINGUISTICS DATA — FIRM BASIS FOR JUSTIFICATION OF THE NOSTRATIC THEORY

The authors defend V. M. Illič-Svityč's Nostratic Theory against objections of some critics who argue that "the theory wants to prove something that cannot be proved", viz. genetic relationships between six different language families of the Old World. The Nostratic Theory suggests that these language families begun to differentiate from a hypothetical common ancestor some 10,000 years ago.

The authors' main argument is the statistically obvious fact that the conclusive etymological correspondences between the respective reconstructed vocabularies of the six proto-languages concern mainly grammatical and formal elements of language as well as pronouns and other most fundamental items of the basic nominal and verbal lexical strata. This kind of elements cannot be suspected to be early loan-words.

The gradual convergence, advocated by the critics, of two distinct and genetically not related phyla (phylum X = Indo-European and Uralic-Altai languages; phylum Y = South Caucasian and Hamito-Semitic languages) is very unlikely, for it cannot explain the bulk of comparative and lexicostatistical data offered by a detailed analysis of the Nostratic vocabulary.